

SIA dalībnieka un kapitāla daļu īpašnieka statusa nošķiršana

Lai gan Komerclikuma 136. panta 1. daļā ir norādīts, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību (turpmāk tekstā – SIA) „dalībnieks ir persona, kas ierakstīta dalībnieku reģistrā, ja likumā nav noteikts citādi”, tomēr diskusija par dalībnieku reģistra vešanas mērķi, dalībnieka un SIA kapitāla daļu (turpmāk tekstā – daļas) īpašnieka statusu un daļu īpašuma tiesību pārejas brīdi vienmēr ir bijusi.

2018. gada nogalē Augstākās tiesas Civillietu departaments pieņēma spriedumu SKC – 266/2018 (turpmāk tekstā – spriedums), kurā tika dots vērtējums SIA dalībnieka un daļu īpašnieka statusa nošķiršanai¹. Rakstā analizēti ar šiem diviem statusiem saistīti jautājumi:

- biežākie divu statusu rašanās gadījumi;
- dalībnieka un daļu īpašnieka tiesības;
- patiesā labuma guvēja atklāšanas pienākums.

Sprieduma izklāsts

Lietā problēmjautājums saistīts ar izpratni par SIA dalībnieka statusu, no tā izrietošajām tiesībām un sekām šo tiesību pārkāpuma gadījumā. Kā jau minēts iepriekš, atbilstoši Komerclikuma 136. panta pirmajai daļai dalībnieks ir persona, kas ierakstīta dalībnieku reģistrā, ja likumā nav noteikts citādi. Šā panta otrā daļa noteic, ka dibinātājs iegūst dalībnieka statusu dienā, kad sabiedrība ierakstīta komercreģistrā. Savukārt trešā daļa paredz, ka ar jēdzienu „dalībnieks” šīs sadaļas ietvaros tiek saprasts sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieks un akciju sabiedrības akcionārs. No minēto normu satura izriet, ka kapitālsabiedrības dalībnieka statusam izvirzīts viens priekšnoteikums: par dalībnieku attiecībā pret sabiedrību uzskatāma persona, kura ierakstīta sabiedrības dalībnieku (akcionāru) reģistrā. Proti, dibinātājs iegūst dalībnieka statusu automātiski līdz ar sabiedrības ierakstīšanu komercreģistrā, t.i., tās nodibināšanas dienu. Savukārt subjekts, kurš nav bijis dibinātājs atbilstoši Komerclikuma 140. panta pirmās daļas kritērijiem, bet, ieguvis

daļu pēc sabiedrības nodibināšanas, iegūst dalībnieka statusu tikai brīdī, kad viņš tiek ierakstīts sabiedrības dalībnieku reģistrā.

Tādējādi SIA dalībnieks ir persona, kas ierakstīta dalībnieku reģistrā (Komerclikuma 136. panta pirmā daļa) un kurai sabiedrībā pieder (atrodas turējumā) viena vai vairākas daļas. To pastiprina Komerclikuma 186. panta trešā daļa, kas paredz, ka daļa dod dalībniekam tiesības piedalīties sabiedrības pārvaldē, peļņas sadalē un sabiedrības mantas sadalē sabiedrības likvidācijas gadījumā, kā arī citas likumā un statūtos paredzētās tiesības. Tāpat arī Komerclikuma 187. panta pirmā daļa noteic, ka daļu un to apmaksas uzskaitē, daļu pārejas atspoguļošanai, kā arī dalībnieku tiesību nodrošināšanai sabiedrība ved dalībnieku reģistru. Tas nozīmē, ka sabiedrības dalībnieki ir cieši saistīti ar sabiedrības interesēm, darījumu slēgšanu, kā arī citām darbībām, kas tiek veiktas sabiedrības vārdā, jo sabiedrība tiek veidota un pastāv vienīgi dalībnieku saimniecisko interešu realizācijai un mērķu sasniegšanai. Turklāt dalībnieka statusu var iegūt un no tā izrietošās tiesības var izlietot ne tikai daļu īpašnieki, bet arī citas personas, kas nav daļu īpašnieki un kas daļas tur nevis savā vārdā, bet citas personas labā. Komerclikuma 17.¹ pants (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2017. gada 8. novembrim) ietvēra regulējumu par komercsabiedrību (personālsabiedrību un kapitālsabiedrību) patiesajiem labuma guvējiem, tajā skaitā SIA pienākumu iegūt šo informāciju un nodot to Uzņēmumu reģistram. Tāpat Koncernu likuma 6. panta ceturtais daļas pirmajā teikumā noteikts, ka akcijas (kapitāla daļas), kuras persona

Zane Caune,
zvērīnātu
advokātu
biroja
COBALT
juriste

tur savā vārdā, bet citas personas labā, uzskatāmas par piederošām šai citai personai. Savukārt šā panta piektā daļa nosaka gadījumus, kad personai, kas tur akcijas (daļas) savā vārdā, bet citas personas labā, ir pienākums atklāt personu, kuras labā akcijas tiek vai tika turētas.

Apkopojot iepriekš norādītos apsvērumus, secināms, ka vienīgi ieraksts dalībnieku reģistrā dod iespēju daļu īpašniekam vai turētājam izlietot no šīm daļām izrietošās dalībnieka tiesības attiecībā pret sabiedrību, proti, lietu tiesības uz daļu var nesakrist ar dalībnieka statusu.

Biežākie divu statusu rašanās gadījumi

Manā rīcībā nav statistikas datu, cik Latvijā ir tādu SIA, kuru dalībnieks nav daļu īpašnieks, tomēr neapšaubāms ir fakts, ka šādi gadījumi praksē ir sastopami.

Viens no gadījumiem, kad šāda situācija var izveidoties, ir jau spriedumā minētais, tas ir, persona ir ieguvusi SIA daļas, bet daļu ieguvējs nav iesniedzis paziņojumu par izmaiņām SIA dalībnieku reģistrā attiecīgās SIA valdei atbilstoši Komerclikuma 187.¹ pantam. Konkrētajā gadījumā daļas ieguvējs ieguva daļas, nosolot augstāko cenu zvērīnātu tiesu izpildītāju rīkotā izsolē. Jānorāda, ka iegūšanas veidam nav izšķirošas nozīmes, jo daļas var tikt iegūtas arī darījuma, piemēram, pirkuma vai dāvinājuma rezultātā vai veidā, kas norādīts Komerclikuma 187.¹ panta trešajā daļā. Savukārt paziņojuma neiesniegšanai valdei varētu būt divi galvenie cēloņi, tas ir, kāda no darījumā iesaistītajām pusēm vēlas novilcināt darījuma fakta publisku atklāšanu vai, pieņemtu, ļoti retos gadījumos arī ieguvēja nezināšana par nepieciešamību veikt ierakstu SIA dalībnieku reģistra nodalījumā. Bez ievēribas nevar atstāt arī tos gadījumus, kad dalībnieka ierakstīšanu reģistrā un tā atbilstošu paziņošanu Uzņēmumu reģistram kavē SIA valde, nepildot tai ar likumu uzlikto pienākumu vai nespējot izpildīt

Personai, kas tur akcijas (daļas) savā vārdā, bet citas personas labā, ir pienākums atklāt personu, kuras labā akcijas tiek vai tika turētas.

ar likumu uzlikto formalitātes, kas var novest pie novēlotas ziņu atspoguļošanas gan SIA valdes vestajā dalībnieku reģistrā, gan arī Uzņēmumu reģistrā pieejamajā publiskajā informācijā. Daļu turētāja un daļu īpašnieka attiecības iepriekš minēto iemeslu dēļ izveidojušās bez abu pušu tieša nodoma un tieši izteiktas gribas izveidot šādas attiecības un bieži vien bez konkrētas vienošanās par savstarpējo attiecību regulēšanu.

Otrs gadījums – trasta līgums jeb fiduciārs darījums, dažkārt saukts arī par uzticības līgumu, kas noslēgts starp daļu īpašnieku un SIA dalībnieku reģistrā ierakstīto personu jeb dalībnieku. „Trasts ir attiecības, kurās viena no pusēm, saukta par pilnvarnieku (*trustee*), pārvalda kustamo vai nekustamo īpašumu par labu pārējām pusēm vai personām, vai arī realizējot kādu normatīvajos aktos noteiktu mērķi. Trasta (uzticības) darījums var tikt izmantots dažādiem personiskiem, īpašuma, finanšu, nodokļu, komercdarbības plānošanas mērķiem un parasti tiek realizēts kombinācijā ar kādu ārzonu uzņēmumu, lai slēptu īpašumtiesību piederību (piemēram, trasta statūtos, kas jāiesniedz oficiālā reģistrā, jāiekļauj trasta nosaukums, sākotnējais ieguldījums, trasta pārvalde, pilnvarnieka vārds, bet nepastāv prasība norādīt dibinātāja, t.i., beneficiāra vai patiesā labuma guvēja, vārdu). Viens no trastam analogiem tiesību institūtiem romāņuģermāņu tiesību saimes valstīs ir fiduciārais darījums, kā rezultātā veidojas tā saucamais fiduciārais īpašums.”² Savukārt fiduciārā īpašuma būtība juri diskajā literatūrā skaidrota šādi: „Fiduciārais (jeb uzticētais) īpašums tiek nodibināts, pamatojoties uz fiduciāru darījumu, atbilstoši kuram uzticētais (fiduciānts) pārnes uzticības personai (fiduciāram) īpašumu ar norunu, ka uzticības persona savā vārdā, bet uz uzticētāja rēķina izlietos šo tiesību noteiktam mērķim. (...) Attiecībā pret trešajām personām uzticības persona uzstājas kā pilntiesīgs īpašnieks, taču viņai piešķirtās tiesiskās varas izlietošanas ziņā uzticības persona (attiecībā pret uzticētāju) ir ierobežota ar saistībtiesisku (fiduciāro) norunu. ▶

JURISTA PADOMS

- ¹ Sprieduma pilns teksts: www.at.gov.lv/downloadlawfile/5666
- ² sk. Jānis Grasis. Trasta tiesiskais regulējums un tā iespējamā pārņemšana Latvijā. Rīga, 2008, 101. lpp.; PHARE projekts Nr. 2003/004-979-01-03 C daļa: Ārvalstu vērtspapīru tirgi. Vadlīnijas. Sagatavojusi A. Pajuste, 2006. gada maijs, 27. lpp. Atsauce pēc Augstākās tiesas 2016. gada 29. aprīļa sprieduma lietā Nr. C04228610.

JURISTA PADOMS

¹ Sprieduma pilns teksts: www.at.gov.lv/downloadlawfile/5666

Foto: Jānis Dejnāts

► Atbilstoši šai norunai uzticības persona apņemas viņai pārnesto īpašumu neizlietot vispār vai arī izlietot uzticētāja vai savās interesēs un, iestājoties zināmiem priekšnoteikumiem, īpašumu pārnest tālāk citai personai vai arī atpakaļ uzticētājam.”³ Attiecīgi šajā gadījumā puses apzināti ir vienojušās par darījumu, kura sekas ir SIA dalībnieka un SIA daļu īpašnieka statusu nošķiršana tādā veidā, ka dalībnieku reģistrā tiek norādīta persona, kura nav daļu īpašnieks, bet tikai to turētājs. Papildus puses ir vienojušās par savstarpējo attiecību ietvaru.

Dalībnieka un kapitāla daļu īpašnieka tiesības

Analizējot Komerclikuma regulējumu, var uzskaitīt vairākas mantiskas un nemantiskas tiesības, kas piemīt dalībniekam⁴:

MANTISKĀS TIESĪBAS	NEMANTISKĀS TIESĪBAS
<ul style="list-style-type: none"> ■ tiesības saņemt dividendes; ■ tiesības saņemt ārkārtas dividendes; ■ tiesības saņemt likvidācijas kvotu SIA likvidācijas gadījumā; ■ tiesības saņemt pamatkapitāla kvotu tā samazināšanas gadījumā; ■ tiesības palielināt esošo daļu nominālvērtību vai saņemt papildu daļas, ja sabiedrība palielina pamatkapitālu no pašas finanšu līdzekļiem; ■ pirmtiesības proporcionāli iegūt īpašumā jaunizlaistās daļas; ■ pirkuma tiesības iegūt daļas, ja tās tiek atsavinātas, ja statūtos nav noteikts citādi; ■ izpirkuma tiesības, ja nav dota iespēja izmantot pirkuma tiesības; ■ tiesības novēlēt daļas jebkam, ja SIA statūtos nav noteikts, ka daļa pāriet SIA; ■ tiesības atsavināt un iekļāt daļas jebkurai tiesībspējīgai personai, ja statūtos nav noteikts citādi; ■ tiesības tiesas ceļā aizsargāt no daļas izrietošās dalībnieka tiesības attiecībā pret trešajām personām; ■ tiesības atsevišķos gadījumos vērsties tiesā pret SIA pārvaldi par nodarīto zaudējumu atlīdzību komercsabiedrībai; ■ tiesības atbrīvot SIA pārvaldi no atbildības vai pieņemt lēmumu par izlīguma slēgšanu. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tiesības piedalīties dalībnieku sapulcēs un balsot; ■ tiesības lūgt sasaukt sapulci, ja dalībnieks pārstāv ne mazāk kā vienu desmitdaļu no SIA pamatkapitāla; ■ tiesības saņemt informāciju par SIA darbību un iepazīties ar visiem SIA dokumentiem; ■ tiesības iepazīties ar dalībnieku reģistru, kā arī saņemt dalībnieku reģistra izrakstu par savām daļām vai pēdējā nodalījuma kopiju; ■ tiesības tiesā apstrīdēt dalībnieku sapulces lēmumus; ■ tiesības celt prasību tiesā par dalībnieka izslēgšanu, ja dalībnieks pārstāv ne mazāk par pusi no SIA pamatkapitāla, ja statūtos nav noteikts lielāks balsu skaits; ■ tiesības ievēlēt neatkarīgu revidentu vai kontrolieri u.c.

Attiecīgi visas iepriekš uzskaitītās mantiskās un nemantiskās tiesības piemīt dalībniekam jeb SIA dalībnieku reģistrā ierakstītajai personai. Būtisks ir jautājums par daļu īpašnieka tiesībām realizēt dalībnieka tiesības, ja daļu īpašnieks nav iekļauts SIA vestajā dalībnieku reģistrā kā dalībnieks. Kā tas atzīts spriedumā, daļu īpašnieks nevar realizēt SIA dalībnieka tiesības tieši, ja nav ierakstīts dalībnieku reģistrā, tomēr tas tās var realizēt pastarpināti caur daļu turētāju. Gadījumā, ja dalībnieku kā daļu turētāju un daļu īpašnieku saista līgumiskas attiecības, piemēram, iepriekš minētais trasta līgums, tad dalībniekam kā daļu turētājam no statusa izrietošās tiesības jāizlieto atbilstoši līgumiskajām attiecībām un daļu īpašnieka dotajiem uzdevumiem. Tomēr līgumisko attiecību pārkāpumu gadījumā, piemēram, dalībnieks kā daļu turētājs pārdod daļas citai

Daļu īpašnieks nevar realizēt SIA dalībnieka tiesības tieši, ja nav ierakstīts dalībnieku reģistrā, tomēr tas tās var realizēt pastarpināti caur daļu turētāju.

personai bez tieša uzdevuma saņemšanas no daļu īpašnieka, daļu īpašniekam nebūs tiesību apstrīdēt pārdošanas darījumu (izņemot Komerclikuma 188.¹ panta otrajā daļā minēto gadījumu, ja ieguvējs nav atzīstams par labticīgu un zināja, ka dalībnieks nav daļu īpašnieks), bet ir tiesības vērsties pret dalībnieku kā daļu turētāju par līguma pārkāpuma konstatēšanu un zaudējumu piedziņu. Šāda atziņa pausta tiesu praksē: „Fiduciants (autora piezīme – daļu īpašnieks) ir tiesīgs celt tikai personisku prasību pret fiduciāru (autora piezīme – dalībnieku kā daļu turētāju) gadījumā, ja viņš rīkojies ar lietu pretēji fiduciārajā darījumā (autora piezīme – trasta līgumā) norunātajam.”⁵ Respektīvi, daļu īpašniekam nav tiesību tiesā veidā realizēt dalībnieka tiesības.

Ja daļu turētāja un daļu īpašnieka attiecības izveidojušās (piemēram, neplānotu apstākļu dēļ pu-

ses nav iesniegušas ne paziņojumu, ne arī darījuma aktu SIA valdei par dalībnieku maiņu un jaunais daļu īpašnieks nav ierakstīts dalībnieku reģistrā) bez savstarpējas vienošanās, bet izsludināta dalībnieku sapulce, kurā jālemj par SIA būtiskiem jautājumiem, tad dalībniekam, kas ierakstīts dalībnieku reģistrā, būtu jāpaziņo daļu īpašniekam par nepieciešamību piedalīties dalībnieku sapulcē un attiecīgi rīkoties atbilstoši daļu īpašnieka uzdevumam. Savukārt, ja daļu īpašnieks nav sasniedzams un nespēj dot norādes, tad dalībnieku reģistrā ierakstītajai personai būtu jāvērtē, vai nav izveidojusies situācija, kura prasa rīcību pēc neuzdotās lietvedības noteikumiem, proti, Civillikuma 2325. panta, ja attiecībā uz tiesiskajām attiecībām ir attiecināmi visi priekšnoteikumi⁶, tas ir, (1) notiek lietu vešana; (2) ir nepieciešams, lai lietvedis apzināti kārtotu svešas, bet nevis paša lietu; (3) lietvedim ir jāved citas personas lietas bez tās uzdevuma vai bez likumā noteikta pienākuma kārtota viņas lietas; (4) ir nepieciešams, lai lietvedības uzņemšanās atbilstu pārstāvamā patsajām interesēm lietvedības uzsākšanas brīdī, un (5) ir nepieciešams, lai lietvedības uzņemšanās atbilstu pārstāvamā pieņemamajai gribai lietvedības uzsākšanas brīdī. Ar vislielāko vērtību dalībnieku reģistrā ierakstītajai personai būtu jāvērtē nepieciešamība rīkoties neuzdotās lietvedības ietvaros, ja atturēšanās no darbības rada risku SIA vai arī paša dalībnieka interesēm, bet atbilstoša rīcība no dalībnieku reģistrā ierakstītās personas puses ļautu novērst šo risku iestāšanās, piemēram, izsludināta sapulce, lai ievēlētu jaunu SIA valdi, jo SIA jau ilgāk par trīs mēnešiem nav valdes ar pārstāvības tiesībām un Uzņēmumu reģistra noteiktais termiņš trūkumu novēršanai tuvojas beigām, attiecīgi SIA draud izslēgšana no Uzņēmumu reģistra vestā komercreģistra, ja netiks iecelta valde ar pārstāvības tiesībām.

Kā tas nenoliedzami atzīts spriedumā, persona iegūst dalībnieka statusu ar tās ierakstīšanu SIA dalībnieku reģistrā, tomēr jāmin, ka Komerclikumā ir atrodams vismaz viens gadījums, kad persona iegūst noteiktas (ierobežotas) dalībnieka tiesības pirms ieraksta veikšanas dalībnieku reģistrā. Komerclikuma 224. panta pirmā *prim* daļā noteikts, ka „lēmums par valdes locekļa ievēlšanu ir spēkā arī tad, ja to pieņēmusi persona, kura nav ierakstīta dalībnieku reģistrā, bet kura ieguvusi visas sabiedrības daļas, ja visas daļas:

- 1) iegūtas mantojumā;
- 2) iegūtas ar spēkā stājušos tiesas spriedumu;
- 3) atsavinājis zvērināts tiesu izpildītājs, pildot amata darbības;
- 4) atsavinājis maksātnespējas procesa administrators, pildot amata darbības;
- 5) iegūtas, izlietojot komercčilu”.

Tātad personai ir dalībnieka tiesības attiecībā uz viena specifiska jautājuma izlemšanu, proti, izmaiņām SIA valdes sastāvā, ja persona ieguvusi visas SIA daļas vienā no Komerclikumā norādītajiem veidiem un iegūšanu var pamatot ar dokumentu, kurš apliecina iegūšanas veidu.

Komerclikumā ir atrodams vismaz viens gadījums, kad persona iegūst noteiktas (ierobežotas) dalībnieka tiesības pirms ieraksta veikšanas dalībnieku reģistrā.

Patiesā labuma guvēja atklāšanas pienākums

Neskatoties uz to, kā ir izveidojusies situācija, kad dalībnieks ir atzīstams par daļu turētāju, bez ievēribas nevar atstāt noteikumus, kuri regulē patiesā labuma guvēja atklāšanas pienākumu. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 18.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts „fiziskajai personai, ja tai ir pamats uzskatīt, ka kļuvusi par juridiskās personas patieso labuma guvēju⁷, ir pienākums par šo faktu nekavējoties paziņot juridiskajai personai, norādot likumā noteiktās ziņas”, un šī paša panta otrajā punktā „(..) persona nekavējoties paziņo juridiskajai personai, ja tā rīkojas citas personas labā, un identificē šo personu, norādot likumā noteiktās ziņas”. No iepriekš minētā izriet, ka **pienākums paziņot informāciju par patieso labuma guvēju SIA valdei ir gan dalībniekam kā daļu turētājam, gan daļu īpašniekam. Par ziņu nesniegšanu vai apzināti nepatiesu ziņu sniegšanu SIA valdei par patieso labuma guvēju var iestāties Krimināllikuma 195.1 pantā noteiktā atbildība**, tas ir, islaicīga brīvības atņemšana vai piespiedu darbs, vai naudas sods līdz 100 Latvijā noteiktajām minimālajām mēnešalgām, bet, ja ar pārkāpumu radīts būtisks kaitējums valstij vai uzņēmējdarbībai, vai ar likumu aizsargātām citas personas interesēm, tad var sodīt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar islaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz 1000 Latvijā noteiktajām minimālajām mēnešalgām. **JP**

6 sk. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārējā zinātniskā redakcijā. Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Ceturtā daļa. – Rīga: Mans īpašums, 1998, 605.–606. lpp.

7 Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 1. panta piektais punkts: „Patiesais labuma guvējs – fiziskā persona, kura ir klienta – juridiskās personas – īpašnieks vai kura kontrolē klientu, vai kuras vārdā, labā, interesēs tiek nodibinātas darījuma attiecības vai tiek veikts darījuma rakstura darījums, un tā ir vismaz: a) attiecībā uz juridiskajām personām – fiziskā persona, kurai tiešas vai netiešas līdzdalības veidā pieder vairāk nekā 25 procenti no juridiskās personas kapitāla daļām vai balsstiesīgajām akcijām vai kura to tiešā vai netiešā veidā kontrolē, b) attiecībā uz juridiskiem veidojumiem – fiziskā persona, kurai pieder vai kuras interesēs ir izveidots vai darbojas juridisks veidojums vai kura tiešā vai netiešā veidā īsteno kontroli pār to, tostarp kura ir šāda veidojuma dibinātājs, pilnvarnieks vai pārraudzītājs (pārvaldnieks).”